

**A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság
Fejlesztési Terve
(2009 – 2014)**

2008.

Szerkesztette:

Kalivoda Béla

Az összeállításban közreműködött:

Tirják László igazgató
Kalivoda Béla általános igazgatóhelyettes
Bánfi Péter természetmegőrzési osztályvezető
Parczen Balázs területfenntartási és őrszolgálati osztályvezető
Weisz Zoltán vagyongazdálkodási osztályvezető
Bíró István természetvédelmi tájegységvezető
Forgách Balázs természetvédelmi tájegységvezető
Kotymán László természetvédelmi tájegységvezető
Lengyel Tibor természetvédelmi tájegységvezető
Tóth Tamás természetvédelmi tájegységvezető
Domokos Andrea idegenforgalmi ügyintéző

Tartalomjegyzék

Tervezői összefoglaló.....	4
1. Helyzetértékelés.....	5
1.1. Általános áttekintés.....	5
1.2. A KMNP és a hozzá kapcsolódó védett természeti területek, Natura 2000 területek.....	8
1.2.1. Területi jellemzők bemutatása.....	8
1.2.2. Természeti állapot, jelentősebb természeti értékek.....	9
1.2.3. Idegenforgalmi és oktatási tevékenység.....	14
2. A fejlesztési terv céljai és keretei.....	15
2.1. Stratégiai célok.....	15
2.2. A 2009-2014-es időszak fő célkitűzései.....	16
3. Fejlesztési prioritások meghatározása.....	17
Az élőhely fejlesztési és idegenforgalmi fejlesztések összefoglaló jegyzéke.....	23

TERVEZŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen dokumentum a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság (KMNPI) 2009-2014 közötti tervezési időszakra vonatkozó Fejlesztési Terve. A terv elsődleges célja, hogy meghatározza a KMNPI fejlesztésének stratégiai céljait összhangban a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv III-al. Ezen túlmenően a Fejlesztési Terv egyrészt támpontot kíván adni a felettes szerveknek a KMNPI költségvetésének tervezéséhez, másrészt kijelöli a rendelkezésre álló források stratégiai szempontból optimális felhasználásának irányait.

A terv az alapvetően szükségesnek tartott optimális fejlesztési irányokat, prioritásokat jelöl meg, amelyek megalapozzák a konkrét projektek kidolgozását.

A tervezés során elvégeztük az egyes igazgatósági tevékenységek helyzetének értékelését, és ez alapján határoztuk meg a fejlesztendő, vagy bármilyen beavatkozást igénylő területeket.

Ugyancsak messzemenően figyelembe vettük a korábbi terveket, fejlesztési koncepciókat, mint például a Körös-Maros Nemzeti Park Megvalósítási Koncepciója (1995), az Ökoturizmus Fejlesztési Lehetőségei a Körös-Maros Nemzeti Park Területén (2001), illetve a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság Hatéves Fejlesztési Terve (2003) továbbá az Igazgatóság tevékenységére potenciálisan hatással levő jelenlegi és várható folyamatokat.

A tervekészítés különböző fázisaiban szinte valamennyi munkatársunk részt vett. Segítségüket ezúton is köszönjük.

Szarvas, 2008. augusztus

Kalivoda Béla
általános igazgatóhelyettes

1. HELYZETÉRTÉKELÉS

1.1. Általános áttekintés

Igazgatóságunk fennállása óta a sajátos arculatú dél-tiszántúli táj természeti értékeinek és területeinek megóvását és fejlesztését tekintette elsődleges feladatának. Emellett a vagyonkezelési, bemutatási, oktatási és őrzési feladataink színvonalas ellátásáról is gondoskodunk. Ehhez a személyi, tárgyi és anyagi feltételek többnyire szűkösebbek voltak a szükségesnél.

A fejlesztési tervben foglalt célok értelmezéséhez szükséges az előzmények, a specialitások és az eddigi eredmények áttekintése. Igazgatóságunk jogelődje, a Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság, 1994-ben új közigazgatási egységként jött létre minimálisan elegendő intézményi infrastruktúrával és személyi állománnyal. Az intézményi infrastruktúra fejlesztésében azóta jelentős előrelépést sikerült elérnünk. A meglévő ingatlan állomány szükséges felújítási munkáit rendszeresen elvégezzük. A területi irodák hálózatának kialakítása alapszinten megtörtént, a természeti értékek védelmét-, a régi magyar háziállat állomány elhelyezését-, a bemutatást és oktatást szolgáló infrastruktúra kiépítése jó ütemben haladt, ugyanakkor a személyi állomány fejlesztése sajnos máig messze elmaradt a szükségestől.

A Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság legfőbb feladata a Nemzeti Park megalakítása feltételrendszerének megteremtése volt. A munka eredményeként 1997-ben létrejött a Körös-Maros Nemzeti Park, illetve ezzel együtt a Természetvédelmi Igazgatóság jogutódjaként a Nemzeti Park Igazgatóság. A Nemzeti Park a már korábban védetté nyilvánított tájvédelmi körzetek és természetvédelmi területek rendszerén alapul, mozaikos felépítésű, 13 területi egységből tevődik össze. Területe a megalakuláskor 42636 hektár volt, jelenlegi kiterjedését (51.125 hektár) az 1999-es bővítéssel érte el. Az Igazgatóság működési területe mintegy 800.000 hektár, amely a Tiszántúl déli részét fedi le.

A térség hazánk legjobb mezőgazdasági adottságú területe, ennek következtében igen magas a szántók aránya, alacsony az erdősültség, ezen belül is meghatározó arányúak a nemesnyár ültetvények. A szántók aránya viszonylag magas a Nemzeti Park területén belül is, elsősorban a védőövezetet képező peremterületeken, illetve a gyepek közé ékelődő zárványokként. Ezek a sajátosságok meghatározóak feladataink kijelölésében: a védett természeti területek állapotának megóvása, rehabilitációja mellett folyamatos feladatot ad a vizes és füves élőhelyek rekonstrukciója, a nemesnyáras állományok lecserélésével honos fafajú erdők kialakítása.

Az élőhely rekonstrukciók közül jelentősebb volt a Montág-pusztá mocsarait lecsapoló csatorna torkolati lezárása 1997-98-ban, amellyel mintegy 5-600 hektár vízháztartását sikerült az eredeti állapotba visszaállítani, amelynek eredményeként a terület kiérdemelte a Ramsari-területté nyilvánítást.

2000-ben a Hortobágy-Berettyó mentén állítottunk helyre egy 12 hektáros vizes élőhelyet.

A Kis-Sárrét térségében 2000-ben az utolsó két hajdani mocsár maradvány, az Ugrai-rét és a Sző-rét vízellátását biztosító beavatkozásokat végeztünk, 2003-ban pedig a Kivágási legelő vízviSSzatartását sikerült megoldani, ezáltal az eredeti állapotnak megfelelő tocsogós élőhelyet kialakítani.

A Körös-ártérben 2002-ben a Gyiger-zugi, 2006-ban az Őzén-zugi szentély típusú holtágak víz viSSzatartását szolgáló műtárgyakat építettünk meg.

A Kígyósi-pusztá területén 2006-ban két területrészen, mintegy 800 hektáron sikerült a vízviSSzatartást biztosítanunk.

2006-2007-ben, a Kardoskúti Fehértó szomszédságában, a Lófogó-ér vonulatában fekvő gyepes lecsapoló csatornáinak megszüntetésével 500 hektáron sikerült a természetes vízhiSSzatartást helyreállítanunk.

Speciális feladat hárul Igazgatóságunkra a túzok (*Otis tarda*) védelmében, mivel 1979-ben Dévaványán került kialakításra a Túzokvédelmi Állomás, ahol a természetes élőhelyükön meg nem védhető fészekaljából származó tojások keltetése, a túzok csibék felnevelése zajlik. A világviszonylatban veszélyeztetett faj védelme érdekében jelentős fejlemény volt a Túzokvédelmi Mintaterület kialakítása (2002), amely – reményeink szerint – megnyugtató módon fogja megoldani a védelmi munka eddig legkritikusabb részét: a mesterséges körülmények között felnevelt madarak visszajuttatását a vadon élő állományokba.

További speciális feladatot jelent azoknak a természetvédelmi oltalom alatt álló növény- és állatfajoknak a természetvédelmi kezelése, amelyek hazánkban kizárólag a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság működési területén fordulnak elő. Közülük az erdélyi hérics (*Adonis x hybrida*) és a bókoló zsálya (*Salvia nutans*) védelmére külön programot dolgoztunk ki, amelyek megvalósításának eredményei mára már jól látszanak.

A természeti értékek megőrzése terén elért eredmények részletesebb adatait az 1.2.2. fejezet táblázatai foglalják össze.

A természetmegőrzési tevékenység fontos részét képezik a regionális nemzetközi kapcsolatok, tekintve, hogy természeti értékeink szerves egységet alkotnak a szomszédos romániai megyék természeti értékeivel. Igazgatóságunk jól működő munkakapcsolatot alakított ki az érintett romániai társintézményekkel. Projektjeink szervesen illeszkednek a Duna-Tisza-Maros-Körös eurorégió feladatai közé.

A természetmegőrzési tevékenységünk több szálon, elválaszthatatlanul kapcsolódik a vagyongazdálkodáshoz. Jelentős kiterjedésű élőhely rekonstrukció szinte kizárólag csak saját vagyongazdálkodásban lévő területeken valósítható meg. A régi magyar háziállatfajták állományainak fenntartása sem pusztán azok megőrzését szolgálja, hanem legelő állományaik fontos szerepet töltenek be a Nemzeti Park gyepterületeinek kezelésében is. Az elmúlt évtizedben lehetővé vált, hogy az Igazgatóság a védett természeti területek vagyongazdálkodójává váljon, s így tulajdonosi jogosítványokkal érvényesíthesse a természetvédelmi érdekeket. Ennek eredményeképpen a védett természeti területeink 60 %-a már az Igazgatóság vagyongazdálkodásában van.

A legeltetés infrastukturális feltételeinek fokozatos megteremtésével és a régi magyar háziállatfajtákból álló állatállományunk folyamatos növelésével napjainkra már minden jelentősebb kiterjedésű pusztai élőhelyünkön biztosítható a legeltetés, amely ezeknek az élőhelyeknek a fenntartásához nélkülözhetetlenül szükséges.

Megalakulása óta Igazgatóságunk jelentős infrastukturális fejlesztéseket valósított meg. Ennek köszönhetően jelenleg minden tájegységünkben működik területi iroda. Felépült a Réhelyi (Dévaványa) és a Körösvölgyi (Szarvas) Látogatóközpontunk, egy erdei iskolánk (Bihari Madárvárta) és eddig 5 tanösvényt alakítottunk ki. Idegenforgalmi koncepcióknak megfelelően ezek a fejlesztések szolgálják leghatékonyabban a Nemzeti Parkra irányuló érdeklődést, a természet értékeinek megismertetését és a természetvédelmi tevékenység elismertetését.

1.2. A Körös-Maros Nemzeti Park és a hozzá kapcsolódó védett természeti területek, Natura 2000 területek

1.2.1. Területi jellemzők bemutatása

Működési terület: 799.873 ha			
	Védett		Ebből fokozottan védett
	Db	ha	ha
Nemzeti Park	1	51.125	6.419
Tájvédelmi Körzet	0	0	0
Természetvédelmi Terület	4	162	0
Láp (ex lege)	0	0	0
Szikes tó (ex lege)	12	1.788	0
Összesen	17	53.075	6.419
Terület nélküli értékek			
Kunhalom	564		
Földvár	49		
Natura 2000	41	146.225	6.419

A Körös-Maros Nemzeti Park művelési ágak szerinti megoszlása:

Művelési ág	hektár	%
Szántó	12.526	24,5 %
Gyep	25.614	50,1 %
Nádas	460	0,9 %
Halastó	1.789	3,5 %
Erdő	5.113	10,0 %
Kivett	5.623	11,0 %
Összesen	51.125	100,0 %

A Körös-Maros Nemzeti Park területének jelenleg 60 %-a van az Igazgatóság vagyonkezelésében, amelyet részben közvetlenül az Igazgatóság kezel, részben helybéli gazdálkodók bevonásával kezeltet. Saját használatban elsősorban azon területek kezelése történik, amelyek esetében az elvégzendő élőhely-rekonstrukció, illetve –rehabilitáció, speciális természetvédelmi kezelés, vagy a saját állatállomány ellátásának érdekében indokolt. Ezen felül saját használatban kezeljük azon területeket is, melyeknek kezelése eseti jellegű, nem igényel minden évben beavatkozást.

A védett természeti területek idegen használatban történő kezelése bérleti szerződés keretében történik. A természetvédelmi kezelés szabályait a szerződés részét képező előírásomag rögzíti. Ez a kezelési mód közel 400 helybéli gazdálkodót von be a természetvédelmi célok megvalósításába.

1.2.2. Természeti állapot, jelentősebb természeti értékek

A Nemzeti Park 51.125 hektár kiterjedésű területe biztosítja a Dél-Tiszántúl szikes pusztákból, száraz és üde gyepekből, mocsarakból, vizes élőhelyekből és természetközeli állapotú erdőkből álló, helyenként már csak foltokban megmaradt élőhelykomplexeinek és a hozzájuk kötődő növénytársulások és állatközösségek védelmét.

A nagy kiterjedésű szikes puszták, löszgyep mozaikok a Duna-Tisza közti és észak-tiszántúli hasonló jellegű területekhez szervesen kapcsolódva biztosítják az e területekre jellemző fajok populációi közötti kapcsolatot. A szikes puszták a tőlünk keletre található hatalmas kiterjedésű szikes területekkel mutatnak rokonságot.

A Nemzeti Parkot a tájképi elemek és élőhelyek változatossága jellemzi. Helyenként néhány 1000 hektáron belül váltakoznak a száraz és nedves szikes és löszös társulás mozaikok mély fekvésű mocsarakkal és a folyó menti hullámtéri és mentett oldali erdőkkel.

A Dél-Tiszántúl tájképét napjainkra erőteljesen módosította az emberi tevékenység. A folyószabályozási és lecsapolási munkák gyökeresen átalakították az addigi táj képét. Megváltozott a térség vízgazdálkodása, az addig dús fűvű ártéri gyepesek kiszáradtak, óriási térségek elszikesedtek (másodlagos szik) és kialakult az Alföldre ma oly jellemzőnek tartott táj, a szikes puszták mozaikja. A természetes úton létrejött elsődleges szikesek közül nagyon kevés maradt fenn napjainkig, mint például a Királyhegyesi- és Montág-puszták egyes területei, ezeken azonban kizárólag csak itt előforduló, endemikus társulások alakultak ki, amelyek az emberi hatásra meginduló másodlagos szikesedés idején alapvető fontosságú szaporítóanyag-forrásként szolgáltak.

A szikesedés a még szórványosan fellelhető ligeterdő maradványokat sem kerülte el, azokból sziki tölgyesek alakultak ki, széleiken szikes erdei réttel, amelyek ma legföltettebb természeti területeink közé tartoznak.

A jégkorszak utáni időszakot követően a beerdősülés a térség benépesülése miatt nem mehetett zavartalanul végbe. A hátsabb vidékeken nem alakulhattak ki zárt erdőségek - ami a korábbi pusztai társulások fennmaradását elősegítette - de a vízjárta területeken az Alföldre is benyomultak a bükkösök hűvösebb és nedvesebb klímát igénylő fajai.

A mező- és erdőgazdaság intenzifikálódása súlyos csapást mért a természeti környezetre. A természetes folyamatok alapvetően károsodtak, a még megmaradt természetes, természetközeli élőhelyek szinte teljesen izolálódtak.

A tervezési területen található élőhelyek számos ritka, az országban legnagyobb vagy egyedüli állománnyal rendelkező, faj számára nyújtanak élőhelyet. Ilyen fajok a fokozottan védett erdélyi hérics (*Adonis x hybrida*), a szintén fokozott védelem alatt álló bókoló zsálya (*Salvia nutans*), a földbentermő here (*Trifolium subterraneum*), a vetővirág (*Sternbergia colchiciflora*), a balkáni csillagvirág (*Prospero paratheticum*), a sziki lórum (*Rumex pseudonatronatus*), ez utóbbit a világon elsőként a Bélmegyéri Fás-pusztáról írták le.

Állatfajok közül említésre méltóak a sztyepplepke (*Catopta thrips*), a nagy szikibagoly (*Gortyna borelii lunata*) és az erdőssztyepp-tölgyesekre jellemző magyar tavaszi fésűsbagoly (*Dioszeghyana schmidtii*) erős populációi. A síkvidéki területeken innen ismert a magyar

tarsza (*Isophya costata*), a farkos lombszöcske (*Tettigonia caudata*) és itt él a magyar tűzokállomány (*Otis tarda*) jelentős része is.

A természeti értékek megőrzése érdekében folytatott eddigi főbb tevékenységeket az alábbi táblázatok foglalják össze:

Élőhely-rehabilitáció

Tevékenység	Leírás	Érintett terület (ha)	Hatása
Vizes élőhely-rehabilitáció	pusztai vízállások, mocsarak rehabilitációja	3077	vízvisszatartás és vízpótlás lehetőségének biztosítása, kedvező ökológiai állapot fenntartása
	Az Ózén- és Gyiger-zugi holtágak rehabilitációja	34	vízvisszatartás és vízpótlás lehetőségének biztosítása, kedvező ökológiai állapot fenntartása
Visszagyepesítés	spontán gyepesedés elősegítése, ill. gyeptelepítés	2027	szántóföldi használatból adódó terhelés megszüntetése, élőhelyek kapcsolatának helyreállítása, zavarás csökkentése
Természetszerű erdők kialakítása	Erdőfelújítás	230	őshonos fajokból álló, elegyes erdők megalapozása
	Erdőtelepítés	83	őshonos fajokból álló, elegyes erdők megalapozása

Élőhely-fenntartás

Tevékenység	Leírás	Érintett terület	Hatása
Gyepterületek fenntartása	extenzív jellegű rét- és legelőhasználat	A KMNPI teljes saját vagyonkezelésű gyep területe, jelenleg 17.000 hektár	gyepterületek megfelelő kezelése, legeltetett terület növekedése
	speciális gyepkezelés	Évente 100 hektár	kiemelt jelentőségű fajok (erdélyi hérics, kónya zsálya, vetővirág, tavaszi hérics, magyar tarsza, nagy szikibagoly stb.) élőhelyeinek megfelelő kezelése
Adventív fajok és cserjék visszaszorítása	Cserjeirtás	Rendszeres, évi 150 hektár	hullámtéri területek mentesítése a gyalogakáctól, pusztai területek mentesítése ezüsfától
Természetvédelmi célú szántóföldi használat	tűzokcentrikus szántóföldi használat	330 hektár	tűzok élőhelyének növekedése, stabil állomány/ enyhe állománynövekedés, állomány koncentrációja a Nemzeti Park területére
	kisparcellás szántóföldi használat	45 hektár	fogoly és egyéb, mezei élettérhez kötődő fajok élőhelyének növekedése, állománynövekedésének elősegítése

Fajvédelem

Faj	Leírás	Hatása
Erdélyi hérics (<i>Adonis x hybrida</i>)	Szaporítás	két új, áttelepített állomány (2007: 277, ill. 172 tő)
Kónya zsálya (<i>Salvia nutans</i>)	Szaporítás	három új, áttelepített állomány (2007: 200, 180, ill. 36 tő)
Barna ásóbéka (<i>Pelobates fuscus</i>), Vöröshasú unka (<i>Bombina bombina</i>), Dunai tarajosgöte (<i>Triturus dobrogicus</i>)	rendszeres tavaszi közúti kétéltűmentés 1,5 kilométeren	éves szinten tízezres nagyságrendű egyed mentése (2005: 20 000; 2006: 65 000; 2007: 20 000; 2008: 20 000)
Fehér gólya (<i>Ciconia ciconia</i>)	fészekmagasító kihelyezések, fészkek környezetében vezetékszigetelés	stabil állomány (400-450 pár)
Rétisas (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	rendszeres ellenőrzés, téli etetés	a '90-es évek eleje óta folyamatosan növekvő költőállomány (2007: 9 pár)
Parlagi sas (<i>Aquila heliaca</i>)	műfészkek kihelyezése, rendszeres ellenőrzés, vezetékszigetelés, téli etetés	a 2000-es évek eleje óta folyamatosan növekvő költőállomány (2007: 6 pár)
Kék vércse (<i>Falco vespertinus</i>)	műfészkek kihelyezés, vezetékszigetelés	állománynövekedés a Nemzeti Park területén (2000-2004: 80-100 pár; 2005-2007: 90-195 pár)
Kerecsensólyom (<i>Falco cherrug</i>)	műfészkek kihelyezés, rendszeres ellenőrzés, vezetékszigetelés	a 2000-es évek eleje óta folyamatosan növekvő költőállomány (2007: 10 pár)
Tűzok (<i>Otis tarda</i>)	veszélyeztetett fészkek aljak mentése	mentett fészkek aljából származó fiatal madarak repatriálása
Szalakóta (<i>Coracias garrulus</i>)	költőládák kihelyezése, vezetékszigetelés	állománynövekedés a Nemzeti Park területén
Nagy patkósdenevér (<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>)	kolóniák rendszeres ellenőrzése, szükséges gyakorlati védelmi intézkedések	stabil állományok (2008: 5 kolónia, 700 példány)
Csonkafülű denevér (<i>Myotis emarginatus</i>)	kolóniák rendszeres ellenőrzése, szükséges gyakorlati védelmi intézkedések	stabil állományok (2008: 7 kolónia, 1700 példány)

A nemzeti parki területeken kívül további négy országos jelentőségű védett természeti terület található az Igazgatóság működési területén, melyek az alábbiak.

- Szarvasi Arborétum TT
- Szarvasi Történelmi Emlékpark TT
- Dénesmajori Csigáserdő TT
- Szeghalmi Kék-tó TT

A Dél-Tiszántúl legértékesebb területei a Natura2000 hálózat részét képezik, melyek az alábbiak.

- Kígyósi-puszta Különleges Madárvédelmi Terület (HUKM10001)
- Kis-Sárrét Különleges Madárvédelmi Terület (HUKM10002)
- Dévaványai-sík Különleges Madárvédelmi Terület (HUKM10003)
- Vásárhelyi- és Csanádi-puszták Különleges Madárvédelmi Terület (HUKM10004)
- Cserebökényi-puszták Különleges Madárvédelmi Terület (HUKM10005)
- Alsó-Tiszavölgy Különleges Madárvédelmi Terület (HUKN10007)
- Bihar Különleges Madárvédelmi Terület (HUHN10003)
- Vásárhelyi és Csanádi gyepek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20001)
- Vásárhelyi Kék-tó Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20002)
- T-erdő Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20003)
- Száraz-ér Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20004)
- Deszki gyepek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20005)
- Mágocs-ér Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20006)
- Csorvási löszgyep Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20007)
- Maros Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20008)
- Mezőhegyes-Battonyai gyepek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20009)
- Gyula-Szabadkígyósi gyepek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20010)
- Körösközi erdők Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20011)
- Fekete-, Fehér- és Kettős-Körös Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20012)
- Bélmegyéri Fás-puszta Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20013)
- Dévaványa környéki gyepek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20014)
- Hortobágy-Berettyó Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20015)
- Sebes-Körös Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20016)
- Hármaskörös Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20017)
- Holt-Sebes-Körös Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20018)

- Dél-Bihari szikesek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20019)
- Gyepes-csatorna Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20020)
- Sarkad-Fás Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20021)
- Köles-ér Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20022)
- Korhány és Holt-Korhány Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20023)
- Orosi tölgyes Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20024)
- Gyantéi erdők Különleges Természetmegőrzési Terület (HUKM20025)
- Tóniszállás-Szarvasi gyepesek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20026)
- Cserebökény Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20027)
- Tőkei gyepesek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20028)
- Szentesi gyepesek Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20029)
- Lapistó-Fertő Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20030)
- Kurca Kiemelt Jelentőségű Természetmegőrzési Terület (HUKM20031)

1.2.3. Természeti értékek bemutatása és környezeti nevelés

Jelenleg két látogatóközpontot üzemeltet az Igazgatóság: az 1997. óta a térség szakmai, turisztikai és oktató bázisává fejlődött Réhelyi Látogatóközpontot, amely 2003-ban új oktató és szállásépülettel bővült, illetve a 2003 májusában megnyitott Körösvölgyi Látogatóközpontot a szarvasi Anna-ligetben. A Réhelyi Látogatóközpont sajátossága a tűzokvédelmi munka és ősi magyar háziállatfajták bemutatása. A Körösvölgyi Látogatóközpont jellegzetességét a Dél-alföld természeti értékeinek bemutatása jelenti. Mindkét látogatóközpont erdei iskolai programszolgáltató hely is, a Réhelyi Látogatóközpont erdei iskola programja minősítéssel is rendelkezik.

A Bihari Madárvártat erdei iskolai, környezeti nevelési programok megvalósítása érdekében létesítettük Békés megye észak-keleti sarkában, a Körös-Maros Nemzeti Park Kis-Sárrét részterületén. Az épület a Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program (KIOP) támogatásával létesült 2007-ben. A Kardoskúti Múzeumban állandó kiállítás mutatja be a Fehértó múltját és természeti értékeit. A kiállítást a Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának Természettudományi Osztálya 1989-ben létesítette. E létesítmények mellett öt tanösvény szolgálja az ide látogatók tájékoztatását és kikapcsolódását.

Az Igazgatóság látogatóközpontjai és a Kardoskúti Múzeum éves szinten mintegy 12-13 ezer látogatót fogadnak. Ezen túlmenően a tájegységeken is fogadnak és kalauzolnak látogatókat területi munkatársaink, amely évente 2500-3000 fő látogatót tesz ki.

2. A FEJLESZTÉSI TERV CÉLJAI ÉS KERETEI

2.1. Stratégiai célok

A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság fejlesztésének közép- és hosszútávú stratégiai céljai és rész céljai a következők:

2.1.1. A Dél-Tiszántúl természeti értékeinek hatékonyabb védelme

- A védett természeti terület hálózat kialakításának folytatása
- A védett természeti területek, tájak állapotának megőrzése, javítása
- A biodiverzitás megőrzése, az ezt szolgáló programok működtetése
- Veszélyeztetett fajok állományának megőrzése

2.1.2. Nemzetközi kötelezettségek ellátása

- A Natura 2000 hálózat működtetése
- Nemzetközi egyezmények végrehajtása, két és többoldalú együttműködés

2.1.3. A természetvédelem társadalmi ismertségének és elfogadottságának növelése

- Idegenforgalmi bemutató rendszer kiépítése és működtetése
- A természetvédelmi szemléletformálás erősítése

A stratégiai célok természetesen nem valósíthatóak meg megfelelő háttér, személyi és infrastrukturális fejlesztések, működési költség fedezete nélkül.

2.2. A 2009-2014-es időszak fő célkitűzései

- 1) A védelemre tervezett természeti területek védetté nyilvánítási eljárásának befejezése (Körös-menti erdők Tájvédelmi Körzet, Kishomok Természetvédelmi Terület)
- 2) Vagyonkezelői jog megszerzése a kiemelkedő természeti értékű, még idegen tulajdonban lévő területeken
  - 3) Élőhely fenntartás, fejlesztés, természetvédelmi kezelési infrastruktúra fejlesztése
    - 3.1) a rendszeres kezelést igénylő élőhelyek kezelési állapotának biztosítása
      - 3.1.1) a természetvédelmi szempontból fenntartani indokolt szántók (túzok és fogoly védelem), kaszálók, adventív növényzet kezeléséhez, vízpótlás biztosításához szükséges eszközállomány (erő és munkagépek, műtárgyak, és üzemeltetési feltételeik) biztosítása
      - 3.1.2) a tájidegen erdőállományok átalakítását követően a természetvédelmi célú erdőkezelés elsődleges feladata a természeti értékek megőrzése, a szükséges beavatkozásokkal a biológiai sokféleség növelése, és az erdők költséghatékony fenntartása
      - 3.1.3) legelők kezeléséhez szükséges állatállomány és annak elhelyezéséhez, a legeltetéshez szükséges infrastruktúra és eszközrendszer kialakítása
    - 3.2) a természetvédelmi szempontból indokolatlan szántók, tájidegen faállományú erdők fokozatos átalakítása természetközeli élőhelyekké
    - 3.3) a természetvédelmi szempontból szükségtelen infrastruktúra (csatornák, utak, légvezetékek) megszüntetése, átalakítása
  - 4) Természetvédelmi megalapozó kutatások (különösen Natura 2000 területeken)
  - 5) Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program Agrár-környezetgazdálkodási intézkedéseivel összhangban új Érzékeny Természeti Terület kialakítása (Kis-Sárrét)
  - 6) Természetvédelmi célú monitorozás folytatása (különösen Natura 2000 területeken)
  - 7) Ökoturizmus, környezeti nevelés, bemutatás fejlesztése, szolgáltatások bővítése
  - 8) Határmenti természetvédelmi együttműködés fejlesztése

A célok, feladatok meghatározása mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Natura 2000 területek kihirdetésével működési területünkön közel háromszorosára nőtt azoknak a területeknek a kiterjedése, amelyek felügyelete, állapotának felmérése és megőrzése nem csak szakmai kötelezettségünk, de uniós elvárás is. Az ehhez szükséges személyi és anyagi erőforrások biztosítása ezért a tervezési időszak kiemelkedő feladata.

3. Fejlesztési prioritások meghatározása

Ebben a fejezetben összefoglaljuk és fontossági sorba rendezzük azokat a fejlesztési szükségleteket, amelyek egy-egy időponthoz vagy területhez köthetőek. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy ezeknek a kezelése, működtetése elválaszthatatlan fontosságú napi feladat.

A fejlesztési prioritásokat lehetőség szerint igyekeztünk a Nemzeti Park részterületeihez rendelni. Amelyeknél erre nem volt mód, mert általános, a Nemzeti Park egészére vonatkoztható fejlesztések, azok a fejezet záró bekezdésében kaptak helyet.

Az egyes részterületeknél a felsorolás sorrendje jelzi a fejlesztés aktualitását a tájegységen belül, ugyanakkor a feladatok előtti számok a teljes Nemzeti Park Igazgatóságra vonatkozó sorrendet is jelölik.

3.1. Kis-Sárrét

- 1. Sziki mocsarak és gyepek rekonstrukciója a Kis-Sárréten:** A korábbi években jelentős élőhely-rekonstrukciókat hajtanunk végre a térségben – ezt a munkát a 2009-2014-es tervidőszakban is folytatni kívánjuk. Felesleges csatornák, utak megszüntetésével, korábbi állattartó telepek romjainak eltávolításával és rekultivációjával mintegy 360 hektárnyi terület helyreállítását tervezzük, amely a természetközeli élőhelyek helyreállításán túl tájképi, idegenforgalmi szempontból is jelentős fejlesztés.
- 4. A Bihari Madárvártához kapcsolódó külső létesítmények fejlesztése:** A Bihari Madárvárta megépítése az elmúlt időszak legjelentősebb fejlesztése volt a térségben. Ugyanakkor szükséges a Madárvárta szomszédságában fekvő elhanyagolt, használaton kívüli halastó medreket rendbe hozni. Ennek megoldását a jelenlegi tervidőszak egyik különösen fontos feladatának tartjuk, új élőhelyet kialakítva a térség kiemelkedően gazdag madárvilága számára.
- 12. Szabadvezeték kiváltás:** A Mezőgyán és Nagygyanté között húzódó középvezetékű vezeték kétféle szeli a térség egyetlen tűzok dűrgőhelyét. A vezeték egy 4 km-es szakaszának földkábelre cserélése egy súlyos veszélyeztető tényezőt szüntet meg e ritka madarunk szempontjából, ugyanakkor a tájkép harmóniája is helyreáll.

3.2. Bélmegyeri Fáspuszta

- 7. Szabadvezeték kiváltás:** A kiemelkedő természeti értéket képviselő fáspuszta és sziki tölgyes gazdag madárvilágnak is otthont ad. Az ezt veszélyeztető 3,5 km-nyi középvezetékű vezeték földkábelre cserélése ezért fontos feladat.
- 9. Fás legelő helyreállítása:** A megkapó szépségű fás legelő képét és természeti értékeit az egyre fokozódó becserjésedés, a tájidegen ezüstfa megtelepedése veszélyezteti, ezért szükségessé vált a mintegy 80 hektárnyi terület helyreállítása.

3.3. Mágor-pusztá

3. Mozaikos gyepek revitalizációja: A térség kiemelkedő idegenforgalmi vonzereje, A Vésztő-Mágor történelmi emlékhely. A környező gyepeket használaton kívüli csatornák szabdalják, amelyek rombolják a tájképet, akadályozzák a kezelést és a bemutatást, ezért felszámolásuk szükségessé vált.

3.4. Dévaványai-Ecsegi puszták

5. Tűzok élőhely kialakítása magkeverék vetésével: A térségben él a Tiszántúl legjelentősebb tűzok állománya, amely kiemelkedő természeti érték és látványosság is egyben. A faj védelme érdekében mintegy 150 hektáron kívánunk optimális fészkelő és táplálkozó helyeket kialakítani.

10. Sziki tölgyes megőrzése: Hazánk egyik legritkább erdőtársulása a sziki tölgyes. A Dévaványa környéki egyetlen, 50 hektáros sziki tölgyes erdőfoltján szükségessé vált a tájidegen fajok eltávolítása a tisztások fenntartása.

16. Fogolyvédelmi terület kialakítása: Dévaványán, egy 20 hektáros terület cserjesávokkal tagolt kispácellás művelésével szeretnénk a fogoly és más mezei madarak számára optimális élőhelyet kialakítani.

18. Gyeprekonstrukció roncsolt területeken: Dévaványa és Gyomaendrőd határában, egy-egy korábbi állattartó telep romjainak eltávolítását és rekultivációját tervezzük az élőhelyek és az eredeti tájkép helyreállítása érdekében.

21. Fűves élőhelyek kialakítása szántókból: Az elmúlt tíz év során több, mint 2000 hektár szántóterület visszagyepesítése történt meg a Körös-Maros Nemzeti Parkban. A most kijelölt 225 hektár visszagyepesítése egy további lépés az eredeti tájarculat helyreállítás érdekében.

33. Idegenforgalmi infrastruktúra fejlesztése: A Réhelyi Látogatóközpont a hozzá csatlakozó kerékpárúttal, tanösvénnyel tűzok és háziállat bemutatóval a Nemzeti Park egyik kiemelt oktató és idegenforgalmi bázisa, ezért indokolt a szolgáltatások további fejlesztése. Itt egy „madárváros”-t, egy sok odút tartalmazó fészkelő falat tervezünk kialakítani hozzá csatlakozó belső megfigyelőtérrel.

28. Biogáz fejlesztő és gyökérszén szennyvíztisztító telepítése a Réhelyi

Látogatóközpont: A Réhelyi Látogatóközpont távolsága miatt nem csatlakoztatható városi közművekre. A tervezett biogáz fejlesztő és gyökérszén szennyvíztisztító nem csak a Látogatóközpont működtetését segítené elő, hanem kitűnően szolgálhatná bemutatóhelyként a környezettudatosság elterjesztését is.

3.5. Kígyósi-pusztá

- 2. A Török-halom rekonstrukciója:** A kunhalmok az alföldi táj meghatározó elemei. A kétegyházi határban fekvő Török-halmot korábban anyagnyerő helyként hasznosították. Rekonstrukciójával eltűnik egy tájseb és kialakul egy speciális élőhely is.
- 11. Fás élőhelyek fejlesztése:** A Kígyósi-pusztán megtalálhatóak a sziki tölgyes és a hozzá kapcsolódó sziki magaskórós társulások maradványai. Fa és cserje csoportok telepítésével ennek az élőhely komplexnek a rehabilitációja a célunk, összesen mintegy 20 hektárnyi területen.
- 13. Fűves élőhelyek kialakítása szántókból:** Az elmúlt tíz év során több, mint 2000 hektár szántóterület visszagyepesítése történt meg a Körös-Maros Nemzeti Parkban. A most kijelölt 160 hektár visszagyepesítése egy további lépés az eredeti tájarculat helyreállításában.
- 22. Közúti kétéltű átjáró létesítése:** A Kígyósi-pusztá északi határában futó, nagy forgalmú út egy 1,5 km-es szakaszán jelentős kétéltű vándorlás zajlik. A korábbi években évente tízezres nagyságrendben folyt az alkalmi mentés a tavaszi időszakban. Hosszú távú és biztonságos megoldást egy állandó kétéltű átjáró rendszer kialakítása jelent, amely nem csak sok tízezernyi béka és göte életét menti meg, de a balesetveszélyt is jelentősen csökkenti.
- 24. Szabadvezeték kiváltás:** A Kígyósi-pusztán futó, mintegy 1,15 km hosszú középfeszültségű vezeték térsége a kék vércsék, kerecsensólymok és szalakóták élőhelye. Az áramütés és vezetéknek repülés veszélye miatt fontos a légvezeték földkábelre cserélése.
- 37. Vizes élőhelyek fejlesztése:** A vizes élőhelyek rehabilitációjára átfogó tanulmány készült. A munkák első ütemét pályázati forrásból már sikerült megvalósítani. A második ütem megvalósítását a szükséges tervek elkészülte után indokolt megkezdeni.
- 39. Idegenforgalmi infrastruktúra fejlesztése:** A Kígyósi Nagyerdő környékén a Nemzeti Park Igazgatóság kialakított egy 5 km-es tanösvényt, amelyhez egy magas kitekintő is tartozik. Ebből a kitekintőből azonban nem figyelhető meg a fokozottan védett terület élete, ezért tervezzük ennek bemutatását is további kitekintő építésével.

3.6. Körös-ártér

- 14. Denevér odútelepek kialakítása a Körös-ártéren:** Az agrártájban zöld szalagként húzódo Körös-ártér fontos élőhelye a vízi és a tavi denevéreknek, amelyek azonban az öreg, odvas fák megfogyatkozásával nehezen találnak megfelelő pihenő- és szaporodóhelyet. Az ártéren öt, nagy kolóniák számára is alkalmas odútelepet szándékozunk létesíteni.

17. Szentély típusú holtágak revitalizációja, komplex élőhely fejlesztés: Három szentély-holtágunk, A Brenazugi, Iriszlói és a Malomzugi-holtág belső öblözeteit több tíz kilométernyi, jórészt felesleges árok és csatorna szabdalja fel, amelyek nem csak a kezelést akadályozzák, de gócai a hullámteret elborító gyalogakácnak is, ezért megszüntetésük vagy kezelhetővé tételük sürgető feladat.

35. Idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése: A Hármaskörös kedvelt kiránduló és horgász hely, ezért mindenképpen szükséges itt az idegenforgalmi infrastruktúra, tájékoztató táblák, kitekintők kialakítása.

3.7. Cserebökény

36. Idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése: Szarvasról és Szentésről is könnyen elérhető Cserebökény, ezért mindenképpen indokolt a szükséges tervek elkészülését követően a Nemzeti Parknak ezt a részterületét is az ökoturizmus számára feltárni.

3.8. Kardoskúti Fehértó

15. Fűves élőhelyek kialakítása szántókból: Az elmúlt tíz év során több, mint 2000 hektár szántóterület visszagyepesítése történt meg a Körös-Maros Nemzeti Parkban. A most kijelölt 50 hektár visszagyepesítése egy további lépés a táj eredeti arculatának helyreállításában.

20. Tűzok élőhely kialakítása magkeverék vetésével: A térségben kicsi, de stabil tűzok állomány él, amely kiemelkedő természeti érték és látványosság is egyben. Az állomány megerősítése érdekében mintegy 70 hektáron kívánunk optimális fészkelő és táplálkozó helyeket kialakítani.

30. A Sóstói Látogatóközpont kialakítása: Idegenforgalmi koncepciónk fontos eleme a Sóstói Látogatóközpont kialakítása, amelynek feladata a Nemzeti Park déli területeinek, a régi magyar háziállat fajtáknak, a híres kardoskúti daru vonulásnak a bemutatásán keresztül a környezeti tudatosság erősítése.

34. Élőhely rekonstrukciós célú vízgazdálkodási beavatkozások a Kardoskúti Fehértó környékén: A térségben pályázati forrásból jelentős élőhely fejlesztéseket valósítottunk meg. Ezt a munkát a szükséges tervek elkészülte után még indokolt folytatni.

3.9. Csanádi-puszták

6. Fűves élőhelyek kialakítása szántókból: Az elmúlt tíz év során több, mint 2000 hektár szántóterület visszagyepesítése történt meg a Körös-Maros Nemzeti Parkban. A most kijelölt 50 hektár visszagyepesítése egy további lépés a táj eredeti arculatának helyreállításában.

8. Lőszpustagyeppek kialakítása a Csanádi-pusztákon: A lőszgyepeket az elmúlt századokban jó talajadottságaik miatt szinte mindenhol felszántották, alig maradt belőlük néhány száz hektár. Regenerációjuk nagyon lassú folyamat, amit mintegy 40 hektárnyi területen lőszgyep fajok betelepítésével kívánunk gyorsítani.

19. Élőhely fejlesztés a Montág-pusztá Ramsari területen: A Montág-pusztá mocsarában az optimális vízszint biztosítását egy 4,5 km-es csatorna és egy 800 m hosszú lapos akadályozza. A csatorna megszüntetése és egy töltés megépítése után végleg helyre állhat a korábbi vízivilág.

29. A Montág-pusztai állattartó telep felújítása, fejlesztése: A Montág pusztá legeltethetőségének biztosítása érdekében szükséges az itteni állattartó telepünk felújítása és fejlesztése.

3.10. Maros-ártér

23. Csatorna és út hálózat természetvédelmi célú átalakítása: A Maros-ártér bökényi öblözetében egy régi, feliszapolódott csatorna hálózat található. A csatornák felújításával ármentes években is kielégíthető az itteni ártéri növényzet vízigénye. Az úthálózat átalakításával megoldhatóvá válna a területek megközelítése az ártéri életközösségek zavartalanságának biztosítása mellett.

25. Szántók és rontott nemesnyárasok visszagyepesítése, ligeterdők kialakítása: A terv célja a bökényi öblözetben található rontott nemesnyárasok és szántók gyepesítése és erdősítése zavartalan ártéri élőhelyek helyreállítása, mintegy 160 hektárnyi területen.

38. Idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése fejlesztése a Maros-ártéren: Szeged közelsége miatt a Maros-ártér kedvelt ökoturisztikai célpont lehet, ehhez azonban szükséges a megfelelő infrastruktúra, tájékoztató táblák, kitekintők kialakítása.

3.11. Csorvási-lőszgyep

26. A Csorvási lőszgyep puffer területének fejlesztése: Sajnálatos módon a fokozott őrzés ellenére fennáll az erdelyi hérics állományok károsításának veszélye, ezért szükséges annak a puffer területtel együttes bekerítése.

3.12. Egyéb fejlesztések

- 27. A Körösvölgyi Látogatóközpont és Anna-ligeti tanösvény fejlesztése:** A látogatottság növekedésével a korábbi, a bemutatási célokhoz nem illeszkedő, rossz állapotú építmények lebontása, új fogadópont kialakítása, a tanösvény elemeinek gazdagítása szükséges.
- 31. Tájidegen erdőállományok átalakításának, őshonos fafajú állományok kialakításának folytatása:** Igazgatóságunk az előző tervidőszakban 230 hektár tájidegen erdőállomány átalakítását végezte el. Főként a nemesnyár állományok kiöregedésével a Körös- és a Maros-ártéren ezt a munkát a jelen tervidőszakban is folytatni szükséges, mintegy évi 40 hektár területen.
- 32. Fajvédelmi célú tevékenységek folytatása (denevérek, ragadozó madarak, túzok):** A védett, fokozottan védett fajok állományainak megőrzése érdekében az 1.2.2. pontban vázolt tevékenységeket előreláthatólag a jelen tervidőszakban is folytatni kell.

Az élőhely fejlesztési és ökoturisztikai fejlesztések összefoglaló jegyzéke
(a megvalósítás fontossági sorrendjében):

P.sz	Fejlesztés megnevezése	Becsült költség (eFt)	Finanszírozás várható helye
1.	Sziki mocsarak és gyepek rekonstrukciója a Kis-Sárréten	81.200,-	KEOP
2.	A Török-halom rekonstrukciója	21.031,-	KEOP
3.	Mozaikos gyepek revitalizációja Mágor-pusztán	13.600,-	KEOP
4.	A Bihari Madárvártárhoz kapcsolódó külső létesítmények fejlesztése	18.000,-	KEOP
5.	Tűzok élőhely kialakítása magkeverék vetésével Dévaványán	14.070,-	KEOP
6.	Füves élőhelyek kialakítása szántókból a Csanádi pusztákon	6.164,-	KEOP
7.	Szabadvezeték kiváltás Bélmegyeren	35.470,-	KEOP
8.	Löszpusztagyepek kialakítása a Csanádi-pusztákon	8.800,-	KEOP
9.	Fás legelő helyreállítása Bélmegyeren	14.200,-	KEOP
10.	Sziki tölgyes megőrzése Dévaványán	19.900,-	KEOP
11.	Fás élőhelyek fejlesztése a Kígyósi-pusztán	22.764,-	KEOP
12.	Szabadvezeték kiváltás a Kis-Sárréten	42.350,-	KEOP
13.	Füves élőhelyek kialakítása szántókból a Kígyósi-pusztán	42.300,-	KEOP
14.	Denevér odutelepek kialakítása a Körös-ártéren	2.500,-	KEOP
15.	Füves élőhelyek kialakítása szántókból Kardoskúton	12.400,-	KEOP
16.	Fogolyvédelmi terület kialakítása Dévaványán	1.700,-	KEOP
17.	Szentély típusú holtágak revitalizációja, komplex élőhely fejlesztés a Körös-ártéren	28.000,-	KEOP
18.	Gyeprekonstrukció roncsolt területeken, Dévaványán	25.000,-	KEOP
19.	Élőhely fejlesztés a Montág-pusztá Ramsari területen	33.520,-	KEOP

KMNPI Fejlesztési Terve (2009 – 2014)

20.	Tűzok élőhely kialakítása magkeverék vetésével Kardoskúton	6.200,-	KEOP
21.	Füves élőhelyek kialakítása szántókból Dévaványán	44.400,-	KEOP
22.	Közúti kételtű átjáró létesítése	23.060,-	KEOP
23.	Csatorna és út hálózat természetvédelmi célú átalakítása a Maros-ártéren	64.800,-	KEOP
24.	Szabadvezeték kiváltás a Kígyósi-pusztán	12.180,-	KEOP
25.	Szántók és rontott nemesnyárasok visszagyepesítése, ligeterdők kialakítása Maros-ártéren	31.600,-	KEOP
26.	A Csorvási löszgyep puffer területének fejlesztése	1.150,-	KEOP
27.	A Körösvölgyi Látogatóközpont és Anna-ligeti tanösvény fejlesztése	35.000,-	ROP
28.	Biogáz fejlesztő és gyökérszénás szennyvíztisztító telepítése a Réhelyi Látogatóközponthoz	38.000,-	KEOP, ROP
29.	A Montág-pusztai állattartó telep felújítása, fejlesztése	26.000,-	KEOP
30.	A Sóstói Látogatóközpont kialakítása	412.000,-	ROP
31.	Tájidegen erdőállományok átalakításának, őshonos fafajú állományok kialakításának folytatása	120.000,-	Saját költségvetés
32.	Fajvédelmi célú tevékenységek folytatása	14.300,-	KEOP, Saját költségvetés
33.	Idegenforgalmi infrastruktúra fejlesztése Dévaványán	22.300,-	ROP
34.	Élőhely rekonstrukciós célú vízgazdálkodási beavatkozások a Kardoskúti Fehértó környékén	35.000,-	KEOP
35.	Idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése a Körös-ártéren	25.000,-	ROP
36.	Idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése Cserebökényben	15.000,-	ROP
37.	Vizes élőhelyek fejlesztése a Kígyósi-pusztán	65.000,-	KEOP
38.	Idegenforgalmi infrastruktúra kiépítése fejlesztése a Maros-ártéren	25.000,-	ROP
39.	Idegenforgalmi infrastruktúra fejlesztése a Kígyósi-pusztán	5.000,-	ROP